

MICHAŁ MORDAŃ

Uniwersytet w Białymstoku, Białystok

O STEREOTYPACH KONOTOWANYCH PRZEZ NIEKTÓRE MODELE WSPÓŁCZESNYCH NAZWISK (PRÓBA WERYFIKACJI W OPARCIU O MATERIAŁ Z BIELSKA PODLASKIEGO)

Słowa kluczowe: językoznawstwo, onomastyka, antroponimia, nazwiska, stereotypy.

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono zależność między poszczególnymi typami strukturalnymi współczesnych nazwisk mieszkańców Bielska Podlaskiego a przynależnością konfesyjną ich nosicieli. Celem nadrzędnym była próba weryfikacji zasadności funkcjonowania stereotypów konotowanych przez określone modele nazwisk z uwzględnieniem czynnika etniczno-wyznaniowego. Do analizy wykorzystano nazwiska rodziców dzieci ochrzczonych w dwóch bielskich parafiach — prawosławnej i rzymskokatolickiej. Poszczególne typy nazwisk omówiono na tle obu grup wyznaniowych. Uwagę zwrócono na formanty nazwiskotwórcze antroponimów (przede wszystkim *-ski*, *-owicz/-ewicz* oraz *-uk/-czuk*). Badania wykazały, że omawiana zależność tylko częściowo znajduje potwierdzenie we współczesnym nazewnictwie mieszkańców miasta. Antroponimy z przyrostkiem *-ski* stanowią 44,1% zbioru wszystkich analizowanych nazwisk bielskich katolików i 21,9% zasobu nazwisk bielszczan wyznania prawosławnego. Dla nazwisk na *-owicz/-ewicz* odsetek ten wynosi odpowiednio 9,4% i 12,1%, natomiast dla nazwisk na *-uk/-czuk* — 12,3% (katolicy) i 33,7% (prawosławni).

Bielsk Podlaski — jedno z najstarszych miast Podlasia — swoją historią sięga czasów kształtowania się państwa polskiego¹. Założenie grodu na terenie dzisiejszego miasta nastąpiło prawdopodobnie w XI w. przez księcia Jarosława Mądrygo. Przynależność etniczna mieszkańców średniowiecznego miasta, zwłaszcza w VI–X w., do chwili obecnej nie została jednoznacznie określona. Przeprowadzone na terenie Bielska i okolic wykopaliska archeologiczne wykazują podobieństwo zarówno ze wschodnim, jak i z zachodnim kręgiem kulturowym. Kształtowanie się miejscowego osadnictwa odbywało się również przy udziale plemion bałtyjskich.

Od XIV w. miasto było jednym z ważniejszych ośrodków zachodnich rubieży Wielkiego Księstwa Litewskiego i miejscem krzyżowania się szlaków handlowych o dużym znaczeniu gospodarczym. W 1495 r. Aleksander Jagiellończyk nadał Bielskowi prawa miejskie magdeburskie. Okresem największego rozwoju miasta był

---

¹ Informacje na temat Bielska Podlaskiego zaczerpnięto z opracowań: Kosieradzki 1987; Sosna, Fionik 1995; Mazuruk, Fionik 2003.

przełom XVI i XVII w., kiedy to swój rozkwit przeżywa rzemiosło. II połowa XVII w. i początek XVIII w. były zdominowane przez liczne wojny i najazdy, obejmujące swoim zasięgiem tereny Podlasia. Doprowadziły one do niemal całkowitego zniszczenia miasta, a tym samym do drastycznego spadku liczebności jego mieszkańców.

W latach 1796–1807 Bielsk znajdował się pod panowaniem pruskim, a w 1807 r. został wcielony (wraz z całym obwodem białostockim) do Cesarstwa Rosyjskiego. Znaczne ożywienie gospodarcze i wzrost liczby mieszkańców Bielska przyniosły lata 70. XIX wieku. Był to skutek uruchomienia linii kolejowej, łączącej Kijów, Brześć, Bielsk Podlaski i Białystok. Jeszcze w połowie XIX w. pojawiły się w Bielsku pierwsze zakłady przemysłowe.

Okres I wojny światowej negatywnie wpłynął na życie miasta i jego mieszkańców. Budowle bielskie w tym czasie specjalnie nie ucierpiały, ale w 1915 r. władze wojskowe i cywilne zarządziły przymusową ewakuację ludności w głąb Rosji. Ogromne zniszczenia przyniosła też II wojna światowa, która tragicznie odbiła się na zewnętrznym wizerunku miasta i losach jego mieszkańców.

Od pierwszych lat powojennych do chwili obecnej miasto dynamicznie rozwija się pod względem urbanistycznym i społeczno-gospodarczym. Pełniąc ważne funkcje administracyjne, oświatowe, religijne i kulturalne Bielsk Podlaski pozostaje jednym z najważniejszych miast regionu.

Jak już wspomniano wyżej, interesujący nas obszar od samego początku był zasiedlany przez kulturowo różne grupy ludności. Wzajemne relacje między przedstawicielami tych grup doprowadziły do ukształtowania się specyficznej struktury społecznej i etnicznej miejscowego osadnictwa. System antroponimiczny Bielska Podlaskiego jest więc konsekwencją procesów historycznych (przede wszystkim etno-onomastycznych) zachodzących na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim².

Do dnia dzisiejszego w mieście zachował się względnie proporcjonalny podział narodowościowy i wyznaniowy. Żyją tu Polacy, najczęściej rzymscy katolicy, oraz mieszkańcy narodowości ruskiej (białoruskiej, ukraińskiej), zwykle wyznania prawosławnego.

Celem niniejszego opracowania jest próba weryfikacji zasadności funkcjonowania stereotypów konotowanych najczęstszymi modelami współczesnych nazwisk bielszczan, z uwzględnieniem czynnika etniczno-wyznaniowego. W czasach dzisiejszych, kiedy proces nazwiskotwórczy został już ustabilizowany, forma nazwiska nie powinna mieć wpływu na poczucie przynależności etnicznej i konfesyjnej nosiciela. A. Cieślakowa i M. Malec (1999: 73), odwołując się do onomastyki czeskiej, podkreślają, że „etymologia i funkcjonowanie jednostek nazewniczych to dwa odrębne zagadnienia”. W rzeczywistości trudno jednak nie oprzeć się wrażeniu, że w społeczeństwie silnie zakorzeniły się pewne stereotypy, których źródłem są określone typy strukturalne nazwisk.

---

² Więcej na ten temat zob. Wiśniewski 1964; 1977.

Według *Popularnego słownika języka polskiego* (Dunaj (red.) 2001: 667), stereotyp to „funkcjonujący w świadomości społecznej skrótowy, uproszczony i zabarwiony wartościująco obraz rzeczywistości odnoszący się do osób, rzeczy lub fałszywej wiedzy o świecie, utrwalony jednak przez tradycję i nieulegający zmianom”. Do bardziej znanych elementów rzeczywistości utrwalonych w stereotypach należą wybrane obrazy zwierząt i roślin, narodowości, mieszkańców regionów i miejscowości, zawodów, wyobrażeń mitologicznych i in. (szerzej zob. Bartmiński, Panasiuk 1993: 374–385).

Stereotypy stanowią element językowego obrazu świata (zob. np. Bartmiński 1998: 65; Bartmiński 2009: 94)³, są więc uproszczonymi wyobrażeniami myślowymi (Boksański 2001: 6) kreującymi subiektywne odbicie rzeczywistości i pozostającymi w ścisłym związku z oceną emocjonalną i wartościowaniem (por. Tokarski 1998: 124–125). Cechują się silnym powiązaniem z zachowaniami społecznymi, przyczyniając się do powstawania określonych postaw. Ich główna funkcja sprowadza się do stabilizacji obrazu świata i kreowania określonych zachowań jednostki w grupach społecznych (por. Bartmiński, Panasiuk 1993: 385–386). Zarówno stereotypy pozytywne, jak i negatywne powstają jako reakcja na bodziec, jakim jest słowo-nazwa, treść społeczna powiązana z tym słowem w danym środowisku (por. Schaff 1981: 39).

Jedną z zasadniczych właściwości stereotypu jest dominacja składnika emocjonalnego, który kształtuje subiektywną generalizację, prowadzącą do nieprecyzyjnego wyobrażenia na temat określonych elementów otaczającego świata. Naukowa kategoryzacja rzeczywistości związana jest z terminem *pojęcie*, w którym dominuje komponent intelektualny. Odpowiada ono wymogom myślenia naukowego i podlega weryfikacji empirycznej. Stereotypy związane są z potoczną kategoryzacją rzeczywistości, nie wymagają weryfikacji na podstawie doświadczenia (są od niego w dużym stopniu niezależne). Immanentną cechą stereotypu jest to, że składające się na niego uogólnienia są trudne, a czasami wręcz niemożliwe do zweryfikowania (por. Schaff 1981; Bartmiński, Panasiuk 1993: 369; Bartmiński 2009: 87).

Badania nad funkcjonowaniem stereotypów prowadzone są na gruncie różnych dyscyplin humanistyki: psychologii społecznej, socjologii, historii literatury, językoznawstwa, etno- i socjolingwistyki (Sawaniewska-Mochowa, Zielińska 2003: 280). Złożony charakter stereotypu najbardziej wyraziście przejawia się jednak w optyce etnolingwistyki, tam bowiem łączy w sobie komponent mentalny, tkwiący w sferze poznawczej człowieka, z elementem będącym rezultatem określonych (semantycznych i formalnych) przejawów językowych. W onomastyce, na przykład, na pierwszy plan wysuwa się element onimiczny, który staje się wykładnikiem stereotypizacji w koncepcji etnolingwistycznej (por. Jaracz 2007: 67–69).

Temat stereotypów w kontekście formacji nazwiskowych był już podejmowany w literaturze onomastycznej. Zajmowano się m.in. zależnością między określonymi typami

³ Szerzej o zjawiskach, w których znajdują realizację składniki językowego obrazu świata, pisze m.in. R. Grzegorzczkowska (1999: 43–45).

mi strukturalnymi antroponomów a ich socjalnym zróżnicowaniem (zob. Jaracz 2007: 69). Jest o tym mowa m.in. w pracach A. Cieślukowej (1998: 129–130), Z. Kalety (1998: 94–104), B. Walczaka (1988) i in.

Nieco inny punkt widzenia na zagadnienie stereotypizacji w onomastyce prezentuje m.in. M. Jaracz. W artykule *Stereotypy nazwisk polskich a współczesna świadomość językowa* (2007) autorka przedstawia wyniki badań, których celem było zbadanie stanu kompetencji lingwistycznej respondentów, a także uchwycenie określonych stereotypów nazewniczych dotyczących tej grupy antroponomów. Na podstawie analizy przeprowadzonych ankiet M. Jaracz wnioskuje, że stereotypizacja systemowa (polegająca na tworzeniu się określonych mechanizmów funkcjonowania zjawisk językowych nadających elementom rzeczywistości odpowiednie wartości) w odniesieniu do typów strukturalnych nazwisk związana jest w największym stopniu z formacjami zakończonymi na *-ski* i *-owicz/-ewicz*. Badaczka zauważa, że część respondentów prawidłowo określa genezę poszczególnych typów nazwisk, tzn. antroponomom derywowanym formantem *-ski* przypisuje rdzenie polskie, „szlacheckie” pochodzenie (zazwyczaj pomijając ich charakter odmiejscowy), natomiast nazwiskom z sufiksem *-owicz/-ewicz* przypisuje proveniencję wschodnią (por. Jaracz 2007: 71–72, 76).

Stereotypy etniczne związane z opozycją *swój* — *obcy* stanowią grupę stereotypów o szczególnym znaczeniu. Ukazują one wzajemne postrzeganie osób należących do odmiennych grup etniczno-wyznaniowych oraz pokazują stan aktualnych relacji między tymi grupami (por. Bartmiński, Panasiuk 1993: 379). Problematyka stereotypów w aspekcie narodowościowym poruszana jest przede wszystkim w literaturze z zakresu socjologii, psychologii i lingwistyki. Niemniej w znacznej części tych opracowań mamy do czynienia z podejściem interdyscyplinarnym⁴. Zwrócono też uwagę na stereotypy wykreowane na gruncie kwestii tożsamościowych, nierzadko występujące na pograniczach etnicznych (por. Sawaniewska-Mochowa, Zielińska 2003).

Obserwując relacje społeczne w Bielsku Podlaskim między osobami różnych wyznań i/lub narodowości, można zauważyć, że stereotypy te nie zawsze idą w parze z wartościowaniem. W mieście, gdzie od samego początku osadnictwa obie kultury — polska i wschodniosłowiańska — wzajemnie współistniały, opozycja *swój* — *obcy* raczej nie występuje, co najwyżej można ją sprowadzić do zestawienia *swój* — *nieswój* (ale nie *obcy*).

W onomastyce już dawno stwierdzono, że „wbrew obiegowej opinii nazwisko nie przesądza o przynależności narodowej nosiciela” (Cieślukowa, Malec 1999: 70). Podobnie można wnioskować, że we współczesnym systemie nazewniczym typ strukturalno-semantyczny nazwiska nie może być utożsamiany z przynależnością wyznaniową noszącej go osoby.

---

⁴ Z nowszych publikacji można wskazać m.in. prace J. Błuszkowskiego (2003, 2005), ponadto monografie: *Stereotypy narodowościowe na pograniczu* (2002), *Europa — Slavia — Germania. W poszukiwaniu tożsamości* (2009), *Stereotypy a Słowiańszczyzna* (2009), *Narody & stereotypy 25 lat później. Nowe granice, nowe horyzonty* (2015).

Życie codzienne nie zawsze idzie w parze z teorią naukową (zob. też Walczak 1988: 279), czego przykładem mogą być stereotypy inicjowane formą (brzmieniem) nazwiska. Jednym z głównych czynników kreujących określone asocjacje są, obok baz motywacyjnych i czynników fonetycznych, formanty nazwiskotwórcze. Podczas percepcji (wzrokowej bądź słuchowej) w świadomości powstają wyobrażenia, noszące znamiona stereotypu.

Nie poddając zatem indywidualnych sądów żadnej naukowej weryfikacji, okaże się, że dla niektórych osoba nosząca nazwisko *Antoniuk*, *Michalewicz* to *Ruski*, *prawosławny*, *Kacap*; natomiast *Bańkowski*, *Kamiński* to *Polak*⁵, *katolik*, *Lach*. Uogólnienia tego typu występują w przestrzeni społecznej, ponieważ korzystanie z nazw własnych w dyskursie publicznym bazuje na fundamencie stereotypowego postrzegania świata (Chlebda 2000: 250).

Oto kilka zanotowanych przykładów⁶:

- 1) — [...] Popatrz na pieczętkę
— No co?
— *Michalewicz*
— No, widzę
— Chyba gdzieś stąd pochodzi i na pewno prawosławny
— A skąd wiesz?
— No jak *Michalewicz*...
- 2) — [...] To ty mówiłaś, jaka pani cię teraz uczy za Nowacką?
— *Filipczuk*
— O, to na pewno prawosławna...
- 3) — [...] To kto teraz jest w zarządzie?
— *Wasiluk*, *Ostaszewicz* i *Antoniuk*
— Haha, ale się zebrali — same kacapy
— Tak, a ja nawet nie wiem
— No jak to nie, a kto może być inny, z takimi nazwiskami [...].

⁵ W języku mieszkańców pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego określenia *Ruski*, *Polak*, oprócz swojego podstawowego znaczenia, bardzo często są synonimami słów nazywających przynależność danej osoby do określonego Kościoła — prawosławnego lub rzymskokatolickiego. Szerzej na temat określeń i zależności związanych z tożsamością narodową i religijną zob. Engelking 2000: 21; Tichoniuk 2004b: 159; Tyrpa 2006: 264; Bartmiński 2009: 265–267; Gołachowska 2009: 143; Dziegieiel 2013: 117–120.

⁶ Dialogi, usłyszane i zanotowane przez autora, stanowią spontaniczny zapis rozmów między osobami w średnim i starszym wieku. W przypadku dialogu nr 3 uczestnikami konwersacji byli mężczyźni, w pozostałych sytuacjach były to kobiety. Materiał został zebrany w latach 2008–2012 w przestrzeni miejskiej Bielska Podlaskiego: w autobusie komunikacji miejskiej (2 przykłady), na przystanku (2 przykłady), w sklepie oraz na skwerze. Osoby biorące udział w rozmowie nie były świadome, że ich wypowiedzi zostały zarejestrowane. W podanych przykładach został zachowany styl możliwie najbliższy oryginałowi. W każdej sytuacji akcent logiczny uczestników dialogu pada na nazwisko.

- 4) — [...] Ciekawe czy dziś *Markowska* będzie
 — No a czemu nie, a może i nie będzie, może się już szykuje do świąt
 — A to ona teraz obchodzi? (święta katolickie — M. M.)
 — No a jak..., to znaczy..., no chyba tak
 — Ciekawe
 — No takie nazwisko — *Markowska*
 — A no to może być.
- 5) — [...] A to pani może prawosławna, przepraszam?
 — Nie, katoliczka.
 — Aha, bo myślałam że może prawosławna, takie nazwisko...
- 6) — [...] Trzeba głosować na swoich, a nie na jakiegoś tam [.....] *uka*⁷
 — Toż on też nasz! (katolik — M. M.)
 — Tak? O widzisz, a ja myślałam że Ruski, takie nazwisko...

Jak można zauważyć, nazwisko, ściślej mówiąc — jego typ strukturalny, staje się niejako kluczem, na podstawie którego dokonuje się przyporządkowania jego nosiciela do określonej grupy etnicznej i/lub wyznaniowej. Rzecz jasna, proces ten z reguły nie jest poddawany, przynajmniej w momencie danej sytuacji komunikacyjnej, żadnej weryfikacji, stąd też można się spodziewać, że w wielu przypadkach konkluzja uczestników dialogu co do narodowości czy konfesji osoby, o której jest mowa, będzie mijać się ze stanem faktycznym. Dzieje się tak, ponieważ stereotypy jako składniki językowego obrazu świata ukazują wyobrażenia ugruntowane w świadomości ludzkiej i nie zawsze są zgodne z rzeczywistością (Bednarska 2009: 39).

Zdaniem J. Bartmińskiego i J. Panasiuk (1993: 385, 2009: 91), u podłoża każdego stereotypu, bez względu na to, na ile wypaczony obraz rzeczywistości został wykreowany, leży „ziarnko prawdy”. Dlatego też nie należy stereotypów utożsamiać z uprzedzeniami i rozpatrywać ich jako sumę ocen wyłącznie negatywnych. Co więcej, zdaniem autorów, stereotyp jest zbiorem nie tylko składników wartościujących, ale również poznawczych, mających swe źródło w realnych faktach. Ocena emocjonalna (negatywna bądź pozytywna) ma zatem charakter wtórny i nigdy w całości nie przesłania pierwiastka poznawczego (por. Bartmiński, Panasiuk 1993: 370–371; Bartmiński 2009: 92; Schaff 1981: 101–118). Podobnie rzecz się ma w odniesieniu do antroponomii omawianego tu pogranicza, gdzie kultura polska i wschodniosłowiańska są ze sobą dalece zintegrowane. Często osoby deklarujące się jako rdzenni Polacy posiadają nazwiska charakterystyczne dla wschodniosłowiańskiego kręgu językowo-kulturowego (*Andrejczuk, Hapunowicz, Wasiluk*), co może świadczyć o ich odmiennych korzeniach etniczno-kulturowych (por. Dacewicz 2003: 12).

Chcąc odszukać owo „ziarnko prawdy”, należało zbadać zależność między określonym typem strukturalnym nazwisk a przynależnością konfesyjną jego nosi-

⁷ Nazwisko znane jest autorowi artykułu. W tekście zostało opuszczone ze względu na drażliwość tematu.

cieli⁸. W tym celu pomocne okazały się dane metrykalne dwóch bielskich parafii — prawosławnej pw. św. Archaniola Michała i rzymskokatolickiej pw. Narodzenia NMP i św. Mikołaja⁹. Z ksiąg parafialnych (akta chrztów) z lat 2001–2010 zostały wyekscerpowane nazwiska rodziców dzieci przystępujących do sakramentu (nazwisko ojca oraz nazwisko panieńskie matki), z takim jednak zastrzeżeniem, że osoby te musiały być zameldowane na terenie miasta¹⁰. Wyniki badań miały pokazać, czy funkcjonujące w przestrzeni społecznej stereotypy rzeczywiście znajdują potwierdzenie, przynajmniej na chwilę obecną, w stanie faktycznym. Nie chodzi tu bynajmniej o próbę naukowego udowodnienia oddziaływania stereotypu, ponieważ stereotyp ze swej istoty należy do językowego obrazu świata, który ma charakter intuicyjny i nie odwołuje się do ustaleń nauki (była już o tym mowa wyżej, por. też Bartmiński 1998: 66). Mniej istotną jest zatem kwestia, czy da się stereotyp udowodnić naukowo, interesujące jest natomiast, na ile te dwie perspektywy (potoczna i naukowa) pokrywają się.

Poniżej zostały omówione poszczególne (o najwyższej frekwencji) typy strukturalne nazwisk na tle obu interesujących nas grup wyznaniowych. W tabeli (patrz niżej) umieszczono informacje o liczbie niepowtarzających się nazwisk z poszczególnymi przyrostkami zanotowane w obu parafiach¹¹. W każdej rubryce został również podany udział procentowy nazwisk w relacji do całego zbioru nazwisk posiadających formalne wykładniki nazwiskotwórcze oraz, wytłuszczonym drukiem, w odniesieniu do wszystkich nazwisk (sufiksalnych i bezsufiksalnych) (zob. tabela).

Nazwiska derywowane formantem *-ski* należą do najbardziej produktywnych modeli formacji odmiejscowych¹² znanych w antroponimii polskiej jeszcze do XV w. (por. Rospond 1966: 4–10). Pierwotnie nazwisko to wskazywało na miejsce zamieszkania jego nosiciela lub posiadania przez niego własności ziemskiej (por. Rymut 1991: 49–50, Kaleta 1998: 41, Matusiak 2006: 217). Od XVI w. aż do zakończenia II wojny światowej, kiedy typ nazwiska był wyznacznikiem statusu społecznego, za pomocą formacji na *-ski* byli identyfikowani przedstawiciele szlachty, ziemiaństwa i arystokracji (w odróżnieniu od nazwisk odapelatywnych charakterystycznych dla mieszczaństwa

⁸ Przynależność konfesyjną nosicieli danych nazwisk pozwalają stwierdzić informacje zawarte w księgach parafialnych. Trudności może nastęczyć określenie narodowości poszczególnych osób, ponieważ w zasadzie nie jest ona odnotowana w żadnych dokumentach (poza spisem powszechnym prowadzonym przez GUS). Niemniej, na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim czynnik narodowościowy jest silnie związany z wyznaniowym, co podkreślają autorzy *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* (1980: 7, 10). Na zależność tę zwraca uwagę także E. Wolnicz-Pawłowska w kontekście antroponimii polskiej na Kresach południowo-wschodnich (1996: 348).

⁹ Kościół jest pod dwoma wezwaniami.

¹⁰ Pominięto zatem parafian zamieszkujących okoliczne wsie (wchodzące w skład parafii) oraz osoby, które miały inny niż na terenie Bielska Podlaskiego adres zameldowania (najczęściej jedno z rodziców).

¹¹ Jeśli identycznie brzmiące nazwiska pojawiły się w kilku zbiorach, fakt ten znajduje potwierdzenie w prezentowanych danych statystycznych.

¹² Nazwiska z formantem *-ski* mogą pochodzić także od imion, zwłaszcza o proveniencji chrześcijańskiej (zob. np. Rymut 1991: 52). Przyrostek ten występuje w nazwiskach nie tylko w funkcji odmiejscowej, ale również patronimicznej i strukturalnej (Smoczyński 1966). O wrotnym zastosowaniu sufiksu *-ski* w antroponimach typu *Kaczorowski*: *Kaczor* pisze m.in. E. Breza (1983).

	Parafia prawosławna		Parafia rzymskokatolicka	
	os. prawosławne	os. katolickie	os. katolickie	os. prawosławne
-ski	53 28,2/ 21,8%	16 64,0/ 57,1%	166 60,6/ 43,1%	10 31,2/ 22,2%
-owicz/-ewicz	30 15,9/ 12,3%	4 16,0/ 14,3%	35 12,8/ 9,1%	5 15,6/ 11,1%
-uk/-czuk	82 43,6/ 33,7%	2 8,0/ 7,1%	49 17,9/ 12,7%	15 46,9/ 33,3%
pozostałe (łącznie) (-ach, -ak, -enko, -ik, -in, -och, -onek, -onko, -osz, -ow/-ew, -ów, -ucha, -yc ¹³ , -yk) ¹⁴	23 12,2/ 9,5%	3 12,0/ 10,7%	20 7,3/ 5,2%	2 6,2/ 4,4%
formacje przymiotnikowe	0 0,0%	0 0,0%	4 1,0%	0 0,0%
formacje bezsufiksalne	55 22,6%	3 10,7%	111 28,8%	13 28,9%
RAZEM	243 100%	28 100%	385 100%	45 100%

i chłopów, por. Kaleta 1998: 55)¹⁵. W XVII w. formacje odmiejscowe na *-ski* były najbardziej produktywnym modelem nazewniczym wśród szlachty na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim (zob. Dacewicz 2004b: 131; Wolnicz-Pawłowska 1996: 349).

Do XV stulecia określony typ nazwiska pozbawiony był pierwiastka wartościującego. W wiekach kolejnych następuje polaryzacja modeli antropomicznych — mówi się o nazwiskach „lepszych” (zakończonych na *-ski*) i „gorszych” (odapelatywnych). Od XVII w. przedstawiciele mieszczan, a nawet chłopów, zaczynają dodawać sufix *-ski*,

¹³ Nazwiska z sufiksem *-yc* (poświadczone 3 przykładami) zostały wydzielone ze zbioru nazwisk patronimicznych z „wiczem”, chociaż formalnie należą do tej samej grupy. Występując w polskiej odmianie fonetycznej nie stanowią one źródła stereotypu.

¹⁴ Formacje zakończone na *-ko* (których w wyekscerpowanym materiale stwierdzono odpowiednio 12 (parafia prawosławna) i 18 (parafia rzymskokatolicka)) włączono do grupy nazwisk bezsufiksalnych. Zostały one potraktowane jako nieposiadające formalnych wykładników nazwiskotwórczych z tego względu, że są licznie poświadczone w literaturze onomastycznej jako imiona w formach hipokorystyczno-deminutywnych transponowane do klasy nazwisk.

¹⁵ Bardzo dokładnie proces kształtowania się nazwiska szlacheckiego przedstawił J. Matuszewski (1975). W cytowanej monografii autor szczegółowo omówił formację na *-ski* z punktu widzenia jej ewolucji i funkcji, jaką ten typ nazewniczy pełnił w polskim społeczeństwie klasowym. Formułując swoje wnioski, odwołał się do jednego z ciekawszych zabytków piśmiennictwa polskiego XVII w. — dzieła W. Nekandy-Trepki pt. *Liber generationis plebeanorum (Liber Chamorum)*.

co, rzecz jasna, miało związek z czynnikiem nobilitującym (szerzej zob. Kaleta 1998: 94–98; por. też materiał zebrany i opracowany przez Nekandę-Trepkę (1963).

Abstrahując od zależności między modelem nazwiska a prestiżem społecznym jego nosiciela, należy zauważyć, że już od dawna nazwiska na *-ski* uchodziły nie tylko za typowo szlacheckie, ale również za typowo polskie (Matuszewski 1975: 9, 92; Mossakowska 1993: 124; Kaleta 1998: 98; Wolnicz-Pawłowska, Szulowska 1998: 166; Klinkosz 2010: 297; Mytnik 2013: 295 i in.). Od XVII w. w świadomości mieszkańców wielu państw europejskich formacje na *-ski* jednoznacznie utożsamiano z nazwiskami polskimi (Walczak 1988: 278). Z badań A. Dąbrowskiej, dotyczących prób znalezienia stereotypów Polski i Polaków w podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców, wynika, że w większości przypadków Polacy w książkach tych noszą nazwiska zakończone na *-ski* (por. Dąbrowska 1998: 287), co nie pozostaje bez znaczenia w kontekście omawianego problemu.

Na zależność form nazwiskowych od czynnika wyznaniowego zwraca uwagę m.in. P. Złotkowski. W jego artykule pt. *Antroponimy historyczne wsi Bujnowo na Podlasiu* mowa jest o odapelatywnych i odimiennych nazwiskach na *-ski*, które nosili chłopci, katolicy (Złotkowski 2002: 200).

W analizowanym materiale w metrykach parafii prawosławnej wśród osób wyznania prawosławnego nazwiska derywowane przyrostkiem *-ski* stanowią 21,8% wszystkich nazwisk osób tej konfesji:

Kalinowski(ska), Wróblewski(ska) — po 3¹⁶; *Dąbrowski(ska), Dubińska, Hryniewicki, Kozłowski(ska), Kuczyński(ska), Syczewski* — po 2; *Barszczewska, Doliński, Drobnikowska, Dunikowska, Jakubowska, Krasieńska, Krukowski, Kuchcińska, Lebedziński, Łapiński, Łobanowski, Łobodziński, Olszewska, Osmólski, Paszkowski, Rajewski, Sidorska, Szyryńska, Topolewski, Wyrkowska, Zdrojewski* i in. — po 1.

W tejże parafii nazwiska na *-ski* zanotowane wśród osób wyznania rzymskokatolickiego stanowią aż 57,1% wszystkich nazwisk osób obrządku zachodniego:

Chomici(cka), Niewiński, Oksztulski(ska) — po 2; *Borowski, Brzozowski, Kamińska, Kozłowska, Lebedziński, Majewski, Moczulski, Niemyjski, Nowakowski, Popławska, Sosnowski, Tworkowski, Żukowska* — po 1.

W parafii rzymskokatolickiej odsetek omawianych nazwisk wśród wiernych obrządku łacińskiego jest dwukrotnie wyższy niż w analogicznym zestawieniu w parafii prawosławnej i stanowi 43,1% wszystkich nazwisk katolików:

Niewiński(ska) — 15; *Malinowski(ska)* — 10; *Hryniewicki(cka)* — 8; *Żukowski(ska)* — 7; *Górski(ska), Krasowski(ska), Olszewski(ska)* — po 6; *Bańkowski(ska), Falkowski(ska), Kamiński(ska), Kozłowski(ska), Zawadzki(dzka)* — po 5; *Kuczyński(ska), Majewski(ska), Pietrzykowski(ska), Piotrowski(ska),*

¹⁶ W ten sposób oznaczono liczbę nosicieli tego samego nazwiska (oddzielnie dla każdego zbioru w przypadku, gdy występuje ono w różnych analizowanych grupach). Jeśli w danej rodzinie w badanym dziesięcioleciu stwierdzono więcej niż jeden chrzest, to nazwiska rodziców w danych statystycznych figurują jeden raz.

Popławski(ska), Rzepniewski(ska), Sadowska — po 4; *Bagiński(ska), Puchalski(ska), Truszkowski(ska), Tworkowski, Wasilewski(ska)*¹⁷ — po 3; i inne — po 2 i 1.

Natomiast udział procentowy nazwisk na *-ski* wśród osób prawosławnych figurujących w metrykach parafii rzymskokatolickiej jest ponad dwa i pół razy niższy (22,2%) niż w przypadku katolików widniejących w metrykach parafii prawosławnej:

Karczewski, Kozłowski, Krukowski, Kuczyńska, Sadowski, Sidorski, Skarżyńska, Smolewski, Turowski, Wróblewska — po 1.

Powyższe dane pozwalają wnioskować, że antroponimy z formantem *-ski* są zdecydowanie częściej (bo dwukrotnie) poświadczone w odniesieniu do osób wyznania rzymskokatolickiego. Można zatem stwierdzić, że w przypadku nazwisk z tym sufiksem obrazy naukowy i potoczny częściowo pokrywają się.

Nazwiskom zakończonym na *-owicz/-ewicz* najczęściej przypisuje się funkcję patronimiczną (por. Citko 2001: 60–70; Złotkowski 1999). W polskim społeczeństwie klasowym ten typ strukturalny antroponimów pod względem swojego prestiżu zajmował drugą lokatę, ustępując jedynie formacjom na *-ski* (por. Bystron 1927: 17). W literaturze onomastycznej nazwiska na *-owicz/-ewicz* na ogół były definiowane jako mieszczkańskie (por. Bystron 1927: 17), chociaż ostatnio pogląd ten bywa poddawany weryfikacji (Magda-Czekaj 2010, Wolnicz-Pawłowska 2010). Na Podlasiu (podobnie jak na Rusi) nazwiska tego typu do połowy XVI w. były niezwykle popularne wśród miejscowej szlachty, dopiero później stały się mieszczkańskimi (za: Dacewicz 2008: 70; por. Matuszewski 1975: 105; Citko 2001: 62; Bystron 1927: 28; por. też Wolnicz-Pawłowska, Szulowska 1998: 183; Wolnicz-Pawłowska 2010: 277).

Genetycznie formant *-icz* (i jego formy pochodne *-owicz/-ewicz*) jest przyrostkiem ogólnosłowiańskim wywodzącym się z prasłowiańskiego **-itjo*, **-(ov)itjo* (por. Klemensiewicz, Lehr-Splawiński, Urbańczyk 1964: 203). Patronimika derywowane przyrostkiem *-owicz* były typowe dla antroponimii ruskiej (por. Bystron 1927: 33; Dacewicz 2004a: 156). Wschodnią proveniencję przypisuje się mu także z powodów fonetycznych (por. polskie odmianki *-ic*, *-owic*, *-ewic*; por. Rymut 1991: 44; Wolnicz-Pawłowska, Szulowska 1998: 184). Nazwiska zakończone na *-owicz/-ewicz* odznaczały się szeroką ekspansją na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie ich używanie nie było regulowane względami administracyjnymi (por. Citko 2001: 62), a swoją pozycją społeczną odpowiadały polskim nazwiskom derywowanym formantem *-ski* (por. Dacewicz 2004a: 156). P. Złotkowski, powołując się na badania W. Taszyckiego i S. Rosponda, stwierdza, że omawiany formant nigdy nie był popularny w polskiej antroponimii (por. Złotkowski 1999: 343).

¹⁷ Większość cytowanych nazwisk motywowanych jest nazwami pobliskich miejscowości (ich odległość od Bielska wynosi kilka — maksymalnie kilkanaście kilometrów), por. n.m. *Niewino, Malinowo, Hryniewiczze, Olszewo, Bańki, Falki, Zawady, Pietrzykowo, Popławy, Rzepniewo, Puchały, Truski* itd.

W materiale źródłowym zaczerpniętym z metryk parafii prawosławnej nazwiska de-rywowane sufiksem *-owicz/-ewicz* stanowią 12,3% (wśród osób wyznania prawosławnego):

Chilkiewicz, Jakuszewicz, Kierdelewicz, Mackiewicz, Mińkiewicz, Ostaszewicz, Terechowicz, Zienkiewicz — po 2; *Abramowicz, Artysiewicz, Busłowicz, Charytonowicz, Dudicz, Gorbacewicz, Hapunowicz, Jancewicz, Koptewicz, Kordziukiewicz, Kornacewicz, Kostacewicz, Makacewicz, Michalewicz, Monachowicz, Niegierewicz, Oniśkiewicz, Ostapkowicz, Pugacewicz, Sakowicz, Sycewicz, Szachowicz* — po 1.

i 14,3% (wśród osób wyznania katolickiego) wszystkich analizowanych antroponimów:

Antonowicz, Larkiewicz, Michalkiewicz, Stankiewicz — po 1.

W parafii rzymskokatolickiej udział procentowy omawianych nazwisk wynosi odpowiednio 9,1% (wśród katolików):

Korobkiewicz — 3; *Ambrożewicz, Fiedorowicz, Jaroszewicz, Pugacewicz, Sienkiewicz, Tyszkiewicz* — po 2; *Busłowicz, Falkiewicz, Gryszkiewicz, Iganowicz, Jakonowicz, Janowicz, Januszewicz, Jurkowicz, Koncewicz, Kordziukiewicz, Kotowicz, Lachowicz, Łukaszewicz, Łyszkiewicz, Marcinkiewicz, Niemczynowicz, Niestorowicz, Oksimowicz, Ostaszewicz, Radkiewicz, Sakowicz, Sawicz, Szutkiewicz, Tarantowicz, Taraszkiewicz, Urynowicz, Waszkiewicz, Witkiewicz* — po 1.

oraz 11,1% (wśród prawosławnych):

Gorbacewicz, Markiewicz, Ostaszewicz, Stankiewicz, Zdanowicz — po 1.

Porównując odsetek formacji zakończonych na *-owicz/-ewicz* w księgach metrykalnych obu parafii, można zauważyć, że jest on względnie proporcjonalny (zbliżony). Przedstawione zestawienia nie poświadczają zatem istniejącego w odczuciu społecznym poglądu, że nazwiska te na ogół noszą osoby utożsamiające się ze wschodnim kręgiem etniczno-kulturowym.

Trzecim typem strukturalnym omówionym w niniejszym opracowaniu są nazwiska z sufiksem *-uk/-czuk*, współcześnie produktywne na pograniczu polsko-białoruskim i polsko-ukraińskim (Rymut 1991: 44). Z badań B. Tichoniuka wynika, że na obszarze południowej Białostoczczyzny formant *-uk* pojawia się po raz pierwszy w XVI w. w deminutywnych formach imion (zob. Tichoniuk 1996: 57–58). Istotną rolę zaczyna odgrywać w kreacji XVII-wiecznych form patronimicznych, a jego szczególna aktywność poświadczona jest w zestawieniach frekwencyjnych antroponimów w XVIII w. (por. Bogdanowicz 2000: 24; Citko 2001: 65; Dacewicz 2008: 78; Tichoniuk 1996: 59; Tichoniuk 2004a: 24–25).

Pochodzenie omawianego formantu do dnia dzisiejszego nie zostało jednoznacznie zdefiniowane. Jego genezy upatruje się w językach wschodniosłowiańskich, turecko-ta-

tarskich i bałtyckich (por. Dacewicz 2006: 157, 2010: 168–169). Nie ulega natomiast wątpliwości, że niezależnie od proveniencji sufiks *-uk/-czuk* w onomastyce polskiej jest traktowany jako charakterystyczny dla antroponimii wschodniosłowiańskiej (Dacewicz 2006: 157, 2003: 14), także podlaskiej (Dacewicz 2006: 157, 2008: 78; por. Wolnicz-Pawłowska, Szulowska 1998: 191), a obcy językowi polskiemu (Walczak 2010: 258–259). Szczegółowe badania M. Sajewicza (2013: 653, 659) dowodzą, że nazwiska urobione za pomocą przyrostka *-uk/-czuk* należą współcześnie do najbardziej popularnych w powiecie hajnowskim¹⁸. Pod względem frekwencji tych antroponimów obszar Hajnowszczyzny wykazuje wyraźne analogie z południową Białostoczczyzną (powiat bielski i siemiatycki) i Podlasiem południowym (powiat bialski).

Współczesne dane statystyczne w obu parafiach wskazują na przewagę nazwisk z tym przyrostkiem wśród osób wyznania prawosławnego w stosunku do sumy wszystkich wyekscerpowanych antroponimów (w parafii prawosławnej zajmuje 1. lokatę — *-uk/-czuk* (33,7%); dla porównania: 2. lokata — bezsufiksalne (22,6%), 3. lokata — *-ski* (21,8%), 4. lokata — *-owicz/-ewicz* (12,3%), 5. lokata — pozostałe sufiksy (9,5%)):

Iwaniuk — 9; *Grygoruk, Romaniuk* — po 4; *Antoniuk, Demianiuk, Niczyporuk, Sidoruk* — po 3; *Androsiuk, Biszczuk, Denisiuk, Filipiuk, Gierasimiuk, Jekaterynczuk, Jurczuk, Kononiuk, Nikitiuk, Parfieniuk, Pawluczuk, Prokopiuk, Tomczuk, Wasiluk, Wowtoniuk* — po 2; *Aleksiejuk, Anchimiuk, Andrzejuk, Artemiuk, Bortniczuk, Chilimoniuk, Dmitruk, Fiedoruk, Filimoniuk, Filipczuk, Ignatiuk, Jakimiuk, Karpiuk, Kasperuk, Klimczuk, Kowalczuk, Lewczuk, Ławreniuk, Naumiuk, Niesteruk, Oniszczyk, Onopiuk, Sawczuk, Stepaniuk, Tkaczuk, Tofiluk, Trofimiuk, Wawrzeńniuk* i in. — po 1.

W parafii rzymskokatolickiej dla osób wyznania prawosławnego mamy do czynienia z podobnym rankingiem (przy występowaniu niewielkich różnic procentowych): 1. lokata — *-uk/-czuk* (33,3%), 2. lokata — bezsufiksalne (28,9%), 3. lokata — *-ski* (22,2%), 4. lokata — *-owicz/-ewicz* (11,1%), 5. lokata — pozostałe sufiksy (4,4%):

Bowtruczuk, Daniluk, Fiedoruk, Korniluk, Martyniuk, Michalczyk, Nikolajuk, Onopiuk, Osipiuk, Plisiuk, Profiruk, Sacharczyk, Stasiuk, Szymczuk, Wasyluk — po 1.

Dominacja nazwisk urobionych przez dodanie przyrostka *-uk/-czuk* wśród wiernych obrządku wschodniego jest również widoczna w porównaniu z tym typem strukturalnym nazwisk bielskich katolików i to niezależnie od miejsca chrztu dziecka. Wśród wiernych tradycji łacińskiej nazwiska derywowane omawianym formantem stanowią zaledwie 12,7% wszystkich nazwisk zanotowanych w parafii rzymskokatolickiej (ok. 2,5 razy mniej niż wśród wiernych prawosławnych):

Bazylik — 6; *Sacharczyk* — 3; *Antoniuk, Iwaniuk, Łukaszuk, Michalczyk, Osipiuk, Pradyszczuk, Romaniuk, Szymusiuk, Tomczuk, Wojciuk* — po 2; *Aleksiejuk, Bondaruk, Chomaniuk, Grygoruk, Józwiuk, Korniluk, Martyniuk, Mateuszuk, Nikitiuk, Owsieniuk, Pawluczuk, Porożniuk, Rybaczyk, Sidoruk, Szymczuk, Tarasiuk, Traczuk, Weremczuk* i in. — po 1.

¹⁸ Powiat hajnowski bezpośrednio graniczy z interesującym nas powiatem bielskim.

Procentowy udział katolików posiadających nazwiska na *-uk/-czuk* poświadczony danymi parafii prawosławnej jest jeszcze uboższy. Tu stwierdzono jedynie dwa przypadki, co stanowi 7,1% wszystkich typów nazwisk:

Lukaszuk, Siergiejuk — po 1.

Antroponimy z innymi sufiksami nie są licznie reprezentowane w analizowanym materiale. Niską frekwencję wykazują zarówno nazwiska kojarzone z wschodniosłowiańskim kręgiem językowo-kulturowym, a więc struktury na *-enko*, produktywne w nazewnictwie ukraińskim (por. Dąbrowska-Kamińska 2006: 365; 2010), i formacje z przyrostkami dzierżawczymi *-in*, *-ow/-ew* typowe dla nazwisk rosyjskich, ale także np. charakterystyczne dla Wielkopolski antroponimy na *-ak* (por. Walczak 2010: 261–266).

Na peryferiach frekwencyjnych znalazły się też nazwiska z pozostałymi sufiksami oraz formacje przymiotnikowe. W świadomości mieszkańców nie należą one do nazw osobowych wywołujących określone asocjacje na tle etniczno-konfesyjnym.

Analiza przedstawionego materiału dowodzi, że zależność typów strukturalnych nazwisk od przynależności konfesyjnej (a zatem i etnicznej, o czym zob. wyżej) ich nosicieli znajduje częściowe potwierdzenie we współczesnym nazewnictwie Bielska Podlaskiego. Korelację tę ilustrują przede wszystkim nazwiska derywowane formantem *-ski*, występujące zdecydowanie częściej wśród katolików (44,1%; prawosławni — 21,9%) oraz antroponimy z sufiksem *-uk/-czuk*, częściej pojawiające się w odniesieniu do osób wyznania prawosławnego (33,7%; katolicy — 12,3%). Nazwiska na *-owicz/-ewicz* wśród wierznych obu obrządków występują w porównywalnych proporcjach (prawosławni — 12,1%; katolicy — 9,4%), co pozwala mówić o błędnym postrzeganiu większości ich nosicieli jako osób należących do wschodniego kręgu etniczno-wyznaniowego.

Nie ulega wątpliwości, że większość wniosków (zwłaszcza statystycznych), wypływających z przestudiowania omawianych relacji będzie miała charakter czasowy. Prześledzenie prezentowanego zagadnienia w aspekcie diachronicznym jest bardzo trudne, zwłaszcza biorąc pod uwagę niejednorodność kulturową pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego. Ponadto, przedstawione proporcje mogą ulec znacznej weryfikacji już w następnym pokoleniu. Obecnie księgi metrykalne poświadczają narastającą liczbę małżeństw mieszanych, co w przyszłości znajdzie odzwierciedlenie we frekwencji poszczególnych typów nazwisk w ich relacji do przynależności konfesyjnej nosicieli¹⁹. Nie bez znaczenia pozostaje też inny fakt, odnotowywany w księgach metrykalnych, a dotyczący konwersji jednego ze współmałżonków (rodziców dziecka), co również w dłuższej perspektywie czasowej wpłynie na zachwianie proporcji w odniesieniu do interesującego nas problemu.

¹⁹ Warto w tym miejscu przytoczyć spostrzeżenie E. Wolnicz-Pawłowskiej (1996: 348) w odniesieniu do antroponimii Kresów południowo-wschodnich: „W badaniach diachronicznych trzeba chyba uznać, że pewne osoby, pewne rody, należą zarówno do kręgu kultury ukraińskiej, jak i kultury polskiej”.

Jak można przypuszczać, bardziej jednoznaczne zależności istniały w przeszłości, gdy żywe były w antroponomii związki realnoznaczeniowe typu *obiekt — nazwa*, a więc, w kontekście rozpatrywanego problemu: *przynależność etniczno-wyznaniowa — typ strukturalny nazwiska*. Na przestrzeni wieków, w następstwie szeroko rozumianych procesów społeczno-kulturowych, powiązania te stopniowo się zacierają. Ich destabilizację zdynamizowała też kasacja Unii brzeskiej, co da się skonstatować na podstawie ksiąg metrykalnych z tamtego okresu.

Rozpatrując analizowany problem z czysto językoznawczego punktu widzenia, można by zakwestionować zasadność funkcjonowania stereotypu opartego wyłącznie na sufiksach komponujących nazwiska. Można na przykład utrzymywać, że w odniesieniu do antropomimów z formantem *-owicz/-ewicz* przeświadczenie o przynależności jego nosiciela do Kościoła prawosławnego i/lub jego narodowości białoruskiej czy też ukraińskiej może być bezdyskusyjne tylko w przypadku nazwiska utworzonego od podstawy neutralnej²⁰. Przeciętny użytkownik języka z reguły nie zwraca jednak uwagi na bazę motywującą nazwisko, ale na derywujący je przyrostek — już tak. Nawet jeśli przyjmiemy, że dana osoba percypuje nazwisko jako całość i z doświadczenia wie, że imiona typu *Iwan* czy *Wasil* to wariant ruski, cerkiewny, a nie polski, to i tak zazwyczaj nie zajmuje się analizą semantyki podstawy, ponieważ jego uwaga skupiona jest przede wszystkim na wygłosie nazwiska (zob. Matuszewski 1975: 83). J. Bartmiński (2009: 87) jasno stwierdza, że stereotyp może być komunikowany także pozawerbalnie, a każdy przekaz zabarwia na swój indywidualny sposób podawaną informację. Należałoby zaznaczyć, że wiele antropomimów z sufiksem *-owicz/-ewicz* posiada w podstawach motywujących apelatywa i imiona wspólne dla tradycji polskiej i wschodniosłowiańskiej. Podobnie dla niejęzykoznawcy nieistotna jest struktura słowotwórcza nazwiska z sufiksem *-uk/-czuk*. Laik, niemający styczności z szeroko rozumianą nauką o języku, nie wnika w przebieg procesu derywacyjnego, a tym bardziej nie ma pojęcia, czy nazwisko na *-uk/-czuk* jest z genetycznego punktu widzenia przeniesioną formą hipokorystyczną imienia czy transponowaną do klasy nazwisk formacją patronimiczną²¹. Spostrzeżenia te stanowią oczywiście pewne uogólnienie, „subiektywną generalizację”, a także, co chyba najważniejsze, są w dużym stopniu nieweryfikowalne. Ale przecież owa nieweryfikowalność to jedna z immanentnych cech stereotypu. Przedstawione uwagi w znacznej mierze zawierają jedynie element orzekający, typowy dla sądów, które mają miejsce w języku potocznym i nie podlegają empirycznej ocenie. Z tego powodu posługiwanie się stereotypami utrudnia dyskusję lub ją wręcz uniemożliwia (Bartmiński 2009: 90–91). B. Walczak (1988: 279) słusznie zatem zauważył, że „stereotyp ma bowiem to do siebie, że wytrzymuje konfrontację z najbardziej przekonującymi argumentami, a nawet z faktami”.

²⁰ Chodzi tu o podstawę, która nie zawiera w swojej strukturze pierwiastka wskazującego na pochodzenie wschodnie (np. imienia w wariacie cerkiewnym).

²¹ W obu wariantach omawiany przyrostek mógł komponować zarówno hipokorystyka odimienne, jak i formacje patronimiczne (zob. Tichonjuk 1996).

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński J. 1998: Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem — na przykładzie stereotypu *matki*, [w:] Anusiewicz J., Bartmiński J. (red.), *Język a kultura. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, t. 12, Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 63–83.
- Bartmiński J. 2009: *Stereotypy mieszkają w języku*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński J., Panasiuk J. 1993: Stereotypy językowe, [w:] Bartmiński J. (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, t. 2, Wrocław: Wiedza o Kulturze, 363–387.
- Bednarska K. 2009: Frazeologia jako nośnik stereotypu, [w:] Skowronek M. (red.), *Stereotypy a Słowiańszczyzna*, Łódź: Pictor, 39–44.
- Błuszkowski J. 2003: *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków: studium socjologiczno-politologiczne*, Warszawa: Elipsa.
- Błuszkowski J. 2005: *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Warszawa: Elipsa.
- Bokszański Z. 2001: *Stereotypy a kultura*, Wrocław: Funna.
- Bogdanowicz E. 2000: Proces kształtowania się nazewnictwa osobowego południowej Białostocczyzny, [w:] Abramowicz Z., Dacewicz L. (red.), *Studia Slawistyczne 2. Nazwy własne na pograniczach kulturowych*, Białystok: Wydawnictwo UwB, 21–28.
- Bonusiak W. (red.) 2002: *Stereotypy narodowościowe na pograniczu*, Rzeszów: Wydawnictwo UR.
- Breza E. 1983: Nazwiska typu *Kaczorowski* : *Kaczor*, *Urbański* : *Urban* na Pomorzu Gdańskim, *Gdańskie Studia Językoznawcze* III, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 27–74.
- Burszta W. J., Dudziak M. J., Piotrowski R. (red.) 2009: *Europa — Slavia — Germania. W poszukiwaniu tożsamości*, Warszawa–Gorzów Wielkopolski: SOW — PWSZ.
- Bystron J. S. 1927: *Nazwiska polskie*, Lwów.
- Cieślíkowa A. 1998: Przewiska, [w:] Rzetelska-Feleszko E. (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo IJP PAN, 119–134.
- Cieślíkowa A., Malec M. 1999: Kryteria włączania nazwisk z ziem pogranicznych do opracowania antroponimii Polski XVI do XVIII w., [w:] Abramowicz Z., Dacewicz L. (red.), *Studia Slawistyczne 1. Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*, Białystok: Wydawnictwo UwB, 68–74.
- Citko L. 2001: *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w.*, Białystok: Wydawnictwo UwB.
- Chlebda W. 2000: Ile jest *Mławy* w *Mławie*? Pochodne nazw własnych w językowym obrazie świata Polaków, [w:] Dąbrowska A., Anusiewicz J. (red.), *Język a kultura. Językowy obraz świata i kultura*, t. 13, Wrocław: Wydawnictwo UW, 247–259.
- Dacewicz L. 2003: Z historii nazwisk na polsko-wschodniosłowiańskim pograniczu kulturowym (wiek XVI–XVIII), [w:] Kaleta Z. (red.), *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie*, Warszawa: SOW, 11–19.
- Dacewicz L. 2004a: Proces kształtowania się nazwiska szlacheckiego w kontekście pogranicza etniczno-kulturowego (na przykładzie woj. podlaskiego w XVI w.), [w:] Dacewicz L. (red.), *Studia slawistyczne 5. Pogranicza. Kontakty kulturowe, literackie, językowe*, Białystok: Wydawnictwo UwB, 155–160.
- Dacewicz L. 2004b: Nazwiska szlacheckie w XVII-wiecznych województwach podlaskim, brzesko-litewskim i trockim, [w:] Tichoniuk B., Wilczyński W. (red.), *Ze studiów nad językami i literaturami wschodniosłowiańskimi*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza UZ, 129–133.
- Dacewicz L. 2006: Rola sufiksu *-uk* w kulturze nazewniczej Podlasia, [w:] *Manuscula linguistica: in honorem Alexandrae Cieślíkowa oblata*, Kraków: Wydawnictwo IJP PAN, 157–161.
- Dacewicz L. 2008: *Antroponimia Żydów Podlasia w XVI–XVIII wieku*, Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie.
- Dacewicz L. 2010: Antroponimia Tatarów w Wielkim Księstwie Litewskim w kontekście polskiej i wschodniosłowiańskiej kultury nazewniczej, *Studia Wschodniosłowiańskie* 10, 63–74.

- Dąbrowska A. 1998: Czy istnieje w podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców wyraźny obraz Polski i Polaków? (Próba znalezienia stereotypów), [w:] Anusiewicz J., Bartmiński J. (red.), *Język a Kultura. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, t. 12, Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 278–295.
- Dąbrowska-Kamińska A. 2006: Nazwiska Polaków typu: Dilny, Woronienko, Tetera, [w:] Abramowicz Z., Bogdanowicz E. (red.), *Onimizacja i apelatywizacja*, Białystok: Wydawnictwo UwB, 363–374.
- Dąbrowska-Kamińska A. 2010: Nazwiska Polaków z sufiksem *-enka* w polskiej antroponimii, [w:] Łobodzińska R. (red.), *Nazwy własne a społeczeństwo*, t. 1, Łask: Leksem, 363–375.
- Dunaj B. (red.) 2001: *Popularny słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Dzięgieł E. 2013: O losach etnonimów Lach i Mazur na dawnych Kresach południowo-wschodnich, [w:] Dzięgieł E., Korpysz T. (red.), *Niejedno ma imię... Prace onomastyczne i dialektologiczne dedykowane Profesor Ewie Wolnicz-Pawłowskiej*, t. 4, Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 117–132.
- Engelking A. 2000: Tożsamość „tutejsza” na wielojęzycznym pograniczu. Spostrzeżenia na przykładzie parafii nackiej, [w:] Smułkowa E., Engelking A. (red.), *Język a tożsamość na pograniczu kultur*, Białystok: Katedra Kultury Białoruskiej UwB, 17–22.
- Glinka S., Obrębska-Jabłońska A., Siatkowski J. (red.) 1980: *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. 1, Wrocław (etc.): Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Golałchowska E. 2009: Język religii na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim. Postulaty badawcze, [w:] Burszta W. J., Dudziak M. J., Piotrowski R. (red.), *Europa — Slavia — Germania. W poszukiwaniu tożsamości*, Warszawa–Gorzów Wielkopolski: SOW — PWSZ, 135–146.
- Grzegorzycowa R. 1999: Pojęcie językowego obrazu świata, [w:] Bartmiński J. (red.), *Językowy obraz świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 39–46.
- Jaracz M. 2007: Stereotypy nazwisk polskich a współczesna świadomość językowa, *LingVaria* 2 (4), 67–77.
- Kaleta Z. 1998: *Nazwisko w kulturze polskiej*, Warszawa: SOW.
- Klemensiewicz Z., Lehr-Splawiński T., Urbanczyk S. 1964: *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa: PWN.
- Klinkosz M. 2010: Pomorskie odmiejscowe nazwiska na *-ski* i formanty pochodne pochodzące od różnych typów własności, [w:] Łobodzińska R. (red.), *Nazwy własne a społeczeństwo*, t. 1, Łask: Leksem, 295–304.
- Kosieradzki H. 1987: *Bielsk Podlaski — dzieje miasta*, Bielsk Podlaski: Miejska Rada Narodowa.
- Kusek R., Purchla J., Sanetra-Szeliga J. (red.) 2015: *Narody & stereotypy 25 lat później: nowe granice, nowe horyzonty*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Magda-Czekaj M. 2010: Nazwiska na *-owic(z)* z wybranych miast Polski od XVI do XVIII wieku, [w:] Sarnowska-Gieffing I., Graf M. (red.), *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 187–196.
- Matusiak I. 2006: Nazwiska odmiejscowe na terenie dawnego komornictwa jeziorańskiego na Warmii (XVII–XVIII w.), *Onomastica* LI, 215–228.
- Matuszewski J. 1975: *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź–Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Mazuruk K., Fionik D. 2003: *Bielsk Podlaski — miasto pogranicza*, Bielsk Podlaski–Białystok: Orthdruk.
- Mossakowska B. 1993: *Nazwiska mieszkańców Komornictwa Olsztyńskiego*, Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- Mytnik I. 2013: Imiennictwo szlachty polskiej w dawnej ziemi wołyńskiej, [w:] Dzięgieł E., Korpysz T. (red.), *Niejedno ma imię... Prace onomastyczne i dialektologiczne dedykowane Profesor Ewie Wolnicz-Pawłowskiej*, t. 4, Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 289–299.
- Nekanda-Trepka W. 1963: *Liber generationis plebeanorum („Liber Chamorum”)*, cz. 1–2, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rospond S. 1966: O nazwiskach na *-ski*, *Poradnik Językowy* 1 (236), 1–12.
- Rymut K. 1991: *Nazwiska Polaków*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Sajewicz M. 2013: *Nazwiska patronimiczne z formantem -uk w powiecie hajnowskim na Białostocczyźnie na tle ogólnopolskim*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Sawaniowska-Mochowa Z., Zielińska A. 2003: Stereotyp drobnej szlachty litewskiej w tekstach literackich, folklorystycznych i gwarowych. Rekonosans, [w:] Engelking A., Huszcza R. (red.), *Pogranicza języków, pogranicza kultur: studia ofiarowane Elżbiecie Smułkowej*, Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 280–287.
- Schaff A. 1981: *Stereotypy a działanie ludzkie*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Skowronek M. (red.) 2009: *Stereotypy a Słowiańszczyzna*, Łódź: Piktora.
- Smoczyński P. 1966: O semantycznych i morfologicznych właściwościach sufiksu *-ski* w nazwiskach polskich, [w:] Adamus M. et al. (red.), *Studia językoznawcze poświęcone profesorowi doktorowi Stanisławowi Rospondowi*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 435–443.
- Sosna G., Fionik D. 1995: *Dzieje Cerkwi w Bielsku Podlaskim*, Białystok: BTH.
- Tichoniuk B. 1996: Sufiks *-uk* w antroponimii południowej Białostocczyzny, [w:] Tichoniuk B. (red.), *Słowiańskie kontakty. Język i literatura*, Zielona Góra: Wydawnictwo WSP, 57–62.
- Tichoniuk B. 2004a: O pochodzeniu nazwisk typu: *Klimuk — Klimiuk, Kuźmuk — Kuźmiuk*, [w:] Kondratiuk M., Siegień B. (red.), *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, t. VI, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 23–27.
- Tichoniuk B. 2004b: Transformacja nazwisk wschodniosłowiańskich w Polsce na przykładzie niektórych struktur antroponimicznych z sufiksem *-uk/-czuk*, [w:] Tichoniuk B., Wilczyński W. (red.), *Ze studiów nad językami i literaturami wschodniosłowiańskimi*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza UZ, 157–162.
- Tokarski R. 1998: *Biała brzoza, czarna ziemia*, czyli o miejscu stereotypu w opisie języka, [w:] Anusiewicz J., Bartmiński J. (red.), *Język a kultura. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, t. 12, Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 124–134.
- Tyrpa A. 2006: Apelatywizacja etnonimów, [w:] Abramowicz Z., Bogdanowicz E. (red.), *Onimizacja i apelatywizacja*, Białystok: Wydawnictwo UwB, 261–269.
- Walczak B. 1988: Z dziejów pewnego stereotypu nazwicznego („szlacheckie” nazwiska na *-ski, -cki*), [w:] Homa E. (red.), *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe US, 275–281.
- Walczak B. 2010: Najczęstsze nazwiska wielkopolskie, [w:] Sarnowska-Giefing I., Graf M. (red.), *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 257–267.
- Wiśniewski J. 1977: Osadnictwo wschodniej Białostocczyzny — geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne, *Acta Baltico-Slavica* XI, 7–80.
- Wiśniewski J. 1964: Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w., *Acta Baltico-Slavica* I, 115–135.
- Wolnicz-Pawłowska E. 1996: Antroponimia polska na Kresach południowo-wschodnich, [w:] Wolnicz-Pawłowska E., Duma J. (red.), *Antroponimia słowiańska: materiały z IX OKO*, Warszawa: SOW, 347–352.
- Wolnicz-Pawłowska E. 2010: Czy istnieje polskie nazwisko mieszczańskie?, [w:] Sarnowska-Giefing I., Graf M. (red.), *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 269–278.
- Wolnicz-Pawłowska E., Szulowska W. 1998: *Antroponimia polska na Kresach południowo-wschodnich: XV–XIX wiek*, Warszawa: SOW.
- Złotkowski P. 1999: Nazwy osobowe szlachty podlaskiej z formantem *-icz, -owicz, -ewicz* w XV–XVII wieku, [w:] Abramowicz Z., Dacewicz L. (red.), *Studia Slawistyczne 1. Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*, Białystok: Wydawnictwo UwB, 343–349.
- Złotkowski P. 2002: Antroponimy historyczne wsi Bujnowo na Podlasiu, [w:] Czyżewski F. (red.), *Z dialektologii słowiańskiej. Rozprawy Slawistyczne UMCS*, t. 19, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 191–202.

ABSTRACT

Stereotypes connoted by certain models of contemporary surnames (attempt at verification based on material from Bielsk Podlaski)

Key words: linguistics, onomastics, anthroponymy, surnames, stereotypes.

The paper presents the relationship between individual structural types of modern surnames of people living in Bielsk Podlaski, and the religious denomination of their owners. The main aim of the study was to verify the legitimacy of stereotypes connoted by certain models of surnames with an emphasis on ethnic and religious aspects. Parental surnames of children baptised in two parishes of Bielsk Podlaski, Orthodox and Roman Catholic, were analysed. Individual types of surnames were discussed with reference to both religious groups. The analysis was focused on surname-forming elements of anthroponyms (mainly *-ski*, *-owicz/-ewicz* and *-uk/-czuk*). The study demonstrated that the discussed relationship is only in part reflected in the contemporary surnames of town residents. Anthroponyms with the *-ski* suffix account for 44.1% of all surnames of Roman Catholics and 21.9% of all surnames of Orthodox people from Bielsk Podlaski. For surnames ending with *-owicz/-ewicz* this ratio is 9.4% and 12.1%, respectively, and for surnames ending with *-uk/-czuk* — 12.3% (Roman Catholics) and 33.7% (Orthodox).